

АНОТАЦІЯ

Павлович С. І. «Кларнет у фортепіанних тріо: художньо-виразові ансамблеві можливості та їх реалізація (В. Моцарт, Й. Брамс, Ю. Іщенко)» Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Наукове обґрунтування творчого мистецького проєкту на здобуття творчого ступеня доктора мистецтв за спеціальністю 025 «Музичне мистецтво» (галузь знань 02 «Культура і мистецтво»). – Національна музична академія України імені П. І. Чайковського, Міністерство культури та інформаційної політики України, Київ, 2023.

Актуальність. Говорячи про музичне виконавство, найчастіше акцент робиться на зонах, пов'язаних суто з проблемами виконавців (технічними, методичними, психологічними тощо). Однак необхідно розуміти, що основою виконавства на будь-якому інструменті є його репертуар. Тому, звернення до проблем репертуару, визначення найбільш знакових творів та аналіз їх специфічних ознак є **актуальним** як для теоретичного узагальнення, так і для кожного виконавця окремо.

Зазначимо, що говорячи про виконавський репертуар, слід враховувати, що левову його частку складають твори, які потребують колективного музикування, а саме різні за складом камерні ансамблі. Робота в таких колективах потребує від виконавців додаткових професійних навичок, одна з яких полягає у чіткому розумінні своєї ролі в заданому творчому процесі. Визначення цієї функції є важливим та необхідним, адже вона є досить мобільною і буде залежати як від стильового контексту, так і від загального тембрового рішення. Останнє багато в чому є вирішальним, адже роль кожного з виконавців, ступінь його автономності безпосередньо залежить від обраного композитором складу виконавців і специфіки їх взаємодії, а саме – умовно монотембровий склад (струнний або духовий) чи політембровий. Зауважимо, що в політембрових ансамблях принципи взаємодії будуть більш складними, адже кожний інструмент має власні інструментальні характеристики, тембральні якості та художньо-технологічні засоби вираження. В ансамблі ці якості

підпорядковуюються законам сумарного вираження для художнього втілення авторського задуму і призводять до певної нової якості звучання кожного інструмента окремо й ансамблю загалом. Але досягнення цього результату потребує від виконавців не тільки актуалізації базових професійних навичок, таких як розвинений музичний слух, пам'ять та почуття ритму, а й значної корекції навичок сольного музикування. Необхідними стають інтонаційна вивіреність звучання інструментів з різними «музичними ампуа», узгодження темпу, метроритму, динаміки, артикуляції, усвідомлення жанрово-стильових особливостей виконуваного ансамблевого твору, розуміння фактурно-рольового та функційного співвідношення ансамблевих партій. Останні завдання є визначальними, адже саме ці співвідношення корегують підхід до побудови ансамблевої цілісності. Однак, вирішення даного питання найчастіше лежить в суто практичній сфері і не має достойного теоретичного узагальнення. Тому обраний в роботі аспект – розгляд специфіки формування цілісного ансамблю крізь призму аналізу фактурно-рольового та функційного співвідношення ансамблевих партій – вважається доцільним і таким, що визначає **актуальність дослідження**.

Особливе місце в сфері камерно-інструментальної музики займає фортепіанне тріо. Своєю популярністю цей жанр завдячує не в останню чергу саме своїм політембровим якостям, «уособленням» кожної інструментальної «одиниці», виокремленням її темброво-специфічних характеристик. Саме темброва різнорідність давала композиторам можливість різнохарактерного представлення музичної думки, її образного втілення.

Традиційним складом фортепіанного тріо вважається фортепіано, скрипка та віолончель. В такому тембровому рішенні даний жанр широко використовується в композиторській практиці та користується заслуженою популярністю. Однак існує багато прикладів тріо з іншим складом виконавців, вагому частину з яких складають фортепіанні тріо за участю кларнета. До камерного жанру саме з таким тембральним рішенням (обов'язкова присутність клавіру та кларнету +скрипка/флейта/віолончель/ фагот, тощо) зверталися

композитори абсолютно різних стилевих напрямків. Твори в такому складі писали В. А. Моцарт, Л. Бетховен, Ф. Мендельсон, Й. Брамс, М. Брух, Б. Барток, Ю. Іщенко, Є. Станкович та інші. Найчастіше вони визначались авторами саме як тріо, але могли мати й інші жанрові визначення як наприклад «Концертштюк для кларнета, бассетгорна і фортепіано» Ф. Мендельсона або ж «8 п'єс для кларнета, альту та фортепіано» тв. 83 М. Бруха.

Композитори звертаючись до кларнета як ансамблевого учасника, орієнтовані на специфічні темброві можливості кларнета, на емоційність та надзвичайно багатий спектр виражальних можливостей цього блискучого інструмента. Однак безумовно, роль кларнета, його значення у формуванні цілісної звукової картини на кожному історико-стильовому етапі була різною. І тому обраний в роботі підхід, звернення до знакових творів різної стильової орієнтації дозволяє простежити за процесом цієї видозміни.

Так аналіз Тріо В. А. Моцарта KV 498 дозволив виявити, що композитор значно розширив виразові можливості кларнета використовуючи його не тільки як «співаючий інструмент», а й як досить мобільний інструмент, швидко реагуючий на всі повороти звукового сюжету твору. Тобто інструмент використовується автором не тільки як носій основного мелодико-тематичного матеріалу, а й як учасник активних діалогічних процесів.

Безумовно, ансамблеве виконання Тріо вимагає високого рівня спільної художньої дії інструменталістів, яка забезпечує синхронне звучання всіх партій, збалансованість в силі їх звучання, узгодженість прийомів звуковидобування кожного інструмента. Виконання цих вимог ґрунтується на вмінні слухати загальне звучання ансамблю та усвідомленні рольової участі у спільному виконавському задумі. Зазначено, що найважливішою умовою творчого проникнення в художній зміст Тріо В. А. Моцарта є особистісне осмислення сутності композиції з опорою на колективний характер процесу тлумачення музичного твору. Саме такий підхід є своєрідним гарантом точності і якості кінцевого результату.

Тріо a-moll тв. 114 Й. Брамса є прикладом романтичного трактування кларнету, передусім як тембру ліричного. Саме кларнету у творі доручені як ліричні пісенні мелодійні проведення, так і напружені драматичні речитативні декламації. Кларнет яскраво показує себе у віртуозних пасажах, які блискуче звучать у різних регістрах, ритмічних і фігураційних поєднаннях. Композитор представив тембральну природу кларнета у всій її багатобарвності – матовий тембр низького регістру, розповідний та милозвучний характер середнього регістру, блиск і яскравість верхнього регістру.

Звукова тканина Тріо тв. 114 Й. Брамса відрізняється високою насиченістю, особливою об'ємністю, в тому числі і багато в чому за рахунок поєднання мелодично самостійних ліній кожного інструмента ансамблю. При всій наповненості викладу фактури ансамблю, йому властива ретельна розробленість, деталізованість, органічність ансамблевого письма, бездоганне поєднання інструментальних тембрів. Тому виконання твору вимагає найвищого рівня професійної майстерності учасників ансамблю. При цьому важлива не тільки демонстрація віртуозного володіння своїми інструментами, а й відчуття автономності партій у поєднанні з максимальним прагненням кожного ансамбліста бути рівноправним у досягненні єдиної художньої мети – створення яскравої і переконливої інтерпретації.

Тріо Ю. Іщенка (2015 р.) є прикладом ліричного амплуа кларнету.

Кожен інструмент в ансамблі є носієм певного образу-амплуа, художні властивості якого проявляються за допомогою тембру — спектру звукових якостей, що виокремлюють його у сукупно-інструментальному звучанні. Тріо не відноситься до надто технічно складних, віртуозних творів, проте потребує від виконавців майстерного володіння інструментами. Автор різноманітно розвиває інструментальні партії і створює великий простір для фантазії виконавців.

В тріо Ю. Іщенка учасники камерного ансамблю, з одного боку, знаходяться в рівноправних відносинах і є умовно автономними, з іншого – вони перебувають в інтонаційно-тематичній єдності. Виконання цих вимог

ґрунтується на вмінні слухати загальне звучання ансамблю та усвідомленні рольової участі у спільному виконавському задумі.

Таким чином, обраний вектор дослідження є цікавим та перспективним перш за все для виконавців-ансамблістів, адже дозволяє точніше розуміти процес роботи при колективному музикуванні, результатом якого є створення цілісної виконавської інтерпретації.

Ключові слова: кларнет, камерно-інструментальне тріо, ансамблева реалізація, виконавські завдання, В. А. Моцарт Тріо KV 498, Й. Брамса Тріо тв. 114, Ю. Іщенко Тріо для кларнета, скрипки та фортепіано (2015 р.).

SUMMARY

Pavlovych S. I. "Clarinet in piano trios: artistic and expressive ensemble possibilities and their realisation (W. Mozart, J. Brahms, Y. Ishchenko)" Qualification scientific work on the rights of a manuscript. Scientific substantiation of a creative art project for the degree of Doctor of Arts in speciality 025 "Musical Art" (field of knowledge 02 "Culture and Art") - P. Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine, Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine, Kyiv, 2023.

The relevancy. Speaking of musical performance, the emphasis is often placed on areas related purely to the problems of performers (technical, methodological, psychological, etc.). However, we need to understand that the basis of performance on any instrument is its repertoire. Therefore, addressing the problems of repertoire, identifying the most significant pieces and analyzing their specific features is relevant both for theoretical generalization and for each performer individually.

When we are talking about the performance repertoire, it should be borne in mind that the lion's share of it is composed of works that require collective musicianship, namely chamber ensembles of various composition. Working in such ensembles requires additional professional skills from performers, one of which is a clear understanding of their role in each creative process. Defining this function is important and necessary because it is quite mobile and will depend on both the stylistic context and the overall timbre solution. The latter is largely decisive, because the role of each

of the performers, the degree of their autonomy, directly depends on the composition of performers chosen by the composer and the specifics of their interaction, namely, a conventionally monotone composition (string or wind) or polyphonic. It should be noted that in polyphonic ensembles, the principles of interaction will be more complex, because each instrument has its own instrumental characteristics, timbral qualities and artistic and technological means of expression. In an ensemble, these qualities are subject to the laws of total expression for the artistic realization of the author's intention and lead to a certain new quality of sound for each instrument separately and for the ensemble in general. However, achieving this result requires performers not only to update their basic professional skills, such as a developed ear for music, memory and sense of rhythm, but also to significantly improve their solo musicianship skills. It is necessary to develop intonational accuracy of the sound of instruments with different "musical roles", coordination of tempo, metrical rhythm, dynamics, articulation, awareness of the genre and style features of the ensemble piece being performed, understanding of the textural, role and functional relationship of ensemble parts. The latter tasks are crucial, because it is these correlations that adjust the approach to building ensemble integrity. However, the solution to this issue often lies in the purely practical sphere and does not have a worthy theoretical generalization. Therefore, the aspect chosen in this work - consideration of the specifics of forming an integral ensemble through the prism of analyzing the textural, role and functional correlation of ensemble parts - is considered appropriate and determines the relevance of the study.

A special place in the field of chamber instrumental music is taken by the piano trio. This genre owes its popularity not least to its polyphonic qualities, the "personification" of each instrumental "unit", and the distinction of its timbre-specific characteristics. It was timbre heterogeneity that gave composers the opportunity to present musical ideas in a variety of ways, to embody them figuratively.

The traditional composition of a piano trio is piano, violin and cello. In this timbre solution, this genre is widely used in composers' practice and enjoys well-deserved popularity. However, there are many examples of trios with a different composition of performers, a significant part of which are piano trios with the participation of clarinet.

It should be noted that composers of completely different stylistic directions have approached the chamber genre with this timbre solution (the obligatory presence of a clarinet and a clarinet + violin/flute/cello/bassoon, etc.). Works in this composition were composed by W. A. Mozart, L. Beethoven, F. Mendelssohn, J. Brahms, M. Bruch, B. Bartok, Y. Ishchenko, E. Stankovych and others. Most often, they were defined by the authors as trios, but they could have other genre definitions, such as "Konzertstück for clarinet, basset horn and piano" by F. Mendelssohn or "8 Pieces for clarinet, viola and piano" by M. Bruch. 83 by M. Bruch.

When composers turn to the clarinet as an ensemble participant, they are focused on the specific timbre capabilities of the clarinet, on the emotionality and the extremely rich range of expressive possibilities of this brilliant instrument. However, of course, the role of the clarinet, its importance in shaping a holistic sound picture at each historical and stylistic stage was different. That is why the approach chosen in this work, turning to iconic works of different stylistic orientation, allows us to trace the process of this modification.

Thus, an analysis of Mozart's Trio KV 498 has revealed that the composer significantly expanded the expressive possibilities of the clarinet, using it not only as a "singing instrument" but also as a rather flexible instrument that responds quickly to all the twists and turns of the piece's sound plot. That is, the instrument is used by the author not only as a carrier of the main melodic and thematic material, but also as a participant in active dialogue processes.

Undoubtedly, the ensemble performance of the Trio requires a high level of joint artistic action of the instrumentalists, which is ensured by the synchronous sounding of all parts, balance in the strength of their sound, and coherence of the sound production techniques of each instrument. Fulfilment of these requirements is based on the ability to listen to the overall sound of the ensemble and awareness of role participation in a common performance idea. It is noted that the most important condition for creative insight into the artistic content of W. A. Mozart's Trio is a personal comprehension of the essence of the composition based on the collective nature of the process of

interpreting a musical work. This approach is a kind of guarantee of the accuracy and quality of the final result.

Brahms's Trio in a moll Op. 114 is an example of a romantic interpretation of the clarinet, primarily as a lyrical timbre. It is the clarinet that is entrusted with both lyrical song melodic passages and intense dramatic recitations in the work. The clarinet shows itself vividly in virtuosic passages that sound brilliantly in different registers, rhythmic and figurative combinations. The composer has presented the timbral nature of the clarinet in all its many colors - the matte timbre of the low register, the narrative and melodious character of the middle register, the brilliance and brightness of the upper register.

The sound material of J. Brahms' Trio Op. 114 is highly saturated and particularly voluminous, including in many ways due to the combination of melodically independent lines of each ensemble instrument. For all the fullness of the ensemble texture, it is characterized by careful elaboration, detail, organic ensemble writing, and a flawless combination of instrumental timbres. Therefore, the performance of the work requires the highest level of professional skill of the ensemble members. At the same time, it is important not only to demonstrate mastery of their instruments, but also to feel the autonomy of the parts, combined with the maximum desire of each ensemble member to be equal in achieving a single artistic goal - creating a vivid and convincing interpretation.

The Trio by Yurii Ishchenko (2015) is an example of the clarinet's lyrical role.

Each instrument in the ensemble is a carrier of a certain image-role, the artistic properties of which are manifested through timbre - a spectrum of sound qualities that distinguish it in the overall instrumental sound. The trio is not a technically complex, virtuosic work, but it requires mastery of the instruments from the performers. The composer develops the instrumental parts in a variety of ways and creates a great deal of space for the performers' imagination.

In Yuriy Ishchenko's trio, the members of the chamber ensemble, on the one hand, are in equal relations and are conditionally autonomous, and on the other hand. They are in intonational and thematic unity. Fulfilment of these requirements is based on the

ability to listen to the overall sound of the ensemble and the awareness of role participation in a common performance idea.

Thus, the chosen vector of research is interesting and promising, first of all, for ensemble performers, as it allows them to more accurately understand the process of work in collective music making, which results in the creation of a holistic performance interpretation.

Key words: clarinet, chamber-instrumental trio, ensemble realisation, performance tasks, W. A. Mozart Trio KV 498, J. Brahms Trio Op. 114, Y. Ishchenko Trio for clarinet, violin and piano (2015)

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Статті у наукових виданнях

1. Павлович С. І. «Ю. Іщенко. Тріо для кларнета, скрипки та фортепіано (2015 р.). Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Іван Франка». Вип. 60 том 3, Дрогобич, 2022 р., ст. 35-42

2. Павлович С. І. «Кларнет у тріо В. А. Моцарта KV498: художньо-виразові, ансамблеві можливості та їх реалізація». Міжнародний Журнал „Věda a perspektivy” №11(18), Praha, České republika 2022, ст. 314-327